

Leder

I år er det halvtredsåret for ungdomsoprøret i 1968, og man kan gætte på, at det vil blive fejret og festligholdt i mangfoldige taler og klummer. De grånende jubilarer vil elske hvert minut, mens de selvtilfredse klapper hinanden på ryggen og skåler med hinanden i økologisk rødvin.

De vil blive hyldet for deres kritiske tænkning og fordi de satte spørgsmålstegn ved alle autoriteter lige fra Far og Mor til universitetslektorer og ministre. De vil blive hyldet for deres musik. Sergeant Pepper vil blive trukket af stalden, og Rolling Stones og Steppeulvene og Røde Mor. Vi hylder selv Bob Dylan længere inde i nærværende tidsskrift. De vil blive hyldet for kvindefrigørelsen, for bøssers og lesbiskes rettigheder, og for opgøret med kernefamilien som den eneste rigtige familieform. Og først og fremmest vil de blive hyldet for deres store åbenhed over for alting, der ikke er hvidt eller mandligt eller gammelt. De lagde grunden til vore dages tolerante multikultursamfund, og det skal så sandelig fejres.

”Ungdomsoprøret har haft stor betydning” vil det hedde i talløse rubrikker til beundrende avisartikler forfattet af lydige 68'er-disciple fra Generation X, som har lært, at vil du i verden frem, så buk for de gamle hippier. Det er nemlig dem, der sætter dagsordenen her til lands.

Forhåbentlig vil nogen også tage sig tid til at fortælle, at 68'erne i deres amokløb imod alt det bestående har ødelagt alle vores institutioner fra familien til universitetet. Det var vistnok også det, der var meningen. Alt det gamle skulle nedbrydes, så noget nyt og bedre kunne opstå af asken. Indtil videre er det gået rigtig godt med at få det gamle samfund og de gamle dyder ødelagt, men det nye og bedre, der skulle bygges op, lader ligesom vente på sig. Man forstår, at det er op til de nye generationer at tage sig af den slags småborgerligt arbejde, mens 68'erne nyder deres efterlønstilværelse med rejser, golf og oplevelser.

Man kan drømme om, at nogen her i jubilæumsåret vil problematisere, at 68'erne får æren for kvindernes frigørelse, på trods af at den væsentlige ligestilling allerede var gennemført inden 1968. Vi fik stemmeret i 1915, lige adgang til offentlige embeder i 1921, gifte kvinder fik ret til at drive selvstændigt erhverv i 1930, og de første kvindelige præster blev ordineret i 1948. Men ret skal være ret: 68'erne har æren for den frie abort, den liberale skilsmisselovgivning og den frie pornografi. Og hvis de selv synes,

samfundet og kvinderne er blevet beriget af disse sejre for kvindebevægelsen, så hjerteligt tillykke med det herfra.

Det må have været utrolig sjovt at være ung i '68. Tænk at leve i en tid, hvor ungdom ikke var en alder, men en dyd i sig selv, og hvor man kunne få det som man ville, ene og alene fordi man råbte og skreg som forkælede børn, at sådan skulle det være, for det sagde Karl Marx.

Vi vil i år få mange smilende, gråhårede mænd at se i tv, mens de sidder og skræver i deres Børge Mogensen sofa og fortæller om, hvordan de morede sig med at gøre livet surt for deres lektorer på universitetet eller for deres foragteligt gamle forældre, der formastede sig til at være glade for deres lille parcelhus og for ligusterhækken, som værnede kernefamilien mod forstyrrelser udefra.

Gamle kvinder i Noa Noa-tøj og flade sko vil fortælle os, hvor sjovt de havde det med fri kærlighed i 70'erne, hvor de horede sig igennem tilværelsen som beboere på Christiania eller i kollektiver, eventuelt producerende et par børn hist og her, men der var jo "frie familieformer", hvor børnene ikke behøvede en patriarkalsk struktur som kernefamilien for at kunne trives. De var herligt fri for de hierarkiske titler "far" og "mor" og kunne frit vælge mellem en bred vifte af venlige langhårede voksne, når de havde brug for mad eller kærlighed. Da hippiekvinderne så fandt ud af, at den frie kærlighed ikke var fri og den frie opdragelse ikke var opdragelse, faldt de til ro i en forstadsvilla eller en lækker moderniseret lejlighed med mand nummer to (denne gang kirkeligt viet) og et par renvaskede, lyshårede børn, der kun var deres.

De psykedeliske stoffer har de lagt på hylden sammen med cigaretterne, og antiforbrugerskabet gik lidt fløjten i takt med, at de tjente penge. De besidder et anseeligt bibliotek af moderne litteratur, og de har et superfedt musikanlæg, så de kan høre deres samling af Poul Dissing-CD'er i allerhøjeste kvalitet. Maden købes hos den økologiske slagter, hvis den ikke kommer i kassen fra Årstiderne. Og på de hvidskurede vægge i deres ryddelige hjem hænger der dyre kunstværker på væggene – moderne, naturligvis, enten abstrakt eller noget med grimme nøgne mennesker.

For selvom principperne og livsstilen har ændret sig til det mere komfortable, så har de bevaret holdningerne fra dengang helt intakt. De har slet ikke opdaget, at de er blevet det, de selv plejede at kalde kystbanesocialister. Tilmed har de i deres høje alder tillagt sig en docerende herremandsmanér. De prædiker anstændighed og "ordentlig tone". Enhver holdning, der strider imod deres egne, kalder de per automatik "intolerant" og "højreorienteret", og kritisk tænkning er kun ønskelig, hvis den er kritisk over for lige præcis de ting, som 68'erne synes, man skal være kritisk overfor.

Der er ellers nok at kritisere, når det gælder de gamle 68'ere. Men det værste er dog, at de i deres foragt for det bestående samfund og næsegruse beundring for alt, hvad der er eksotisk, har ødelagt hele Europa ved at åbne ladeportene for alverdens

velfærds-migranter, idet de kalder dem ”flygtninge” og belærer os om, at der sagtens er plads, vi skal bare være tolerante. De har dermed importeret en intolerant, kvindeundertrykkende, ekspansiv klankultur med en ukontrollabel indbygget erobring-drift til et Europa, der i forvejen formelig henlå som en kaotisk ruinhob efter at 68'erne havde nedbrudt alle vores samfunds byggesten: kernefamilien, skolen, universitetet og kirken. Hvad har vi at stå imod med over for en invaderende kultur, der er stærk i troen og stolt af sit eget? Korte nederdele, vuggestuer, meningsløse bindestreks-studieretninger, lynskilsmisser, drukferier og sekularisme. Det har 68'erne nemlig reduceret den engang så stolte vestlige kultur til. Og de er sågar stolte af det.

Naturligvis er det let at se tingene i bagklogskabens klare lys, og det er forståeligt, at det var vanskeligt at skue frem i tiden og forudse de ødelæggende konsekvenser, som ungdomsoprøret skulle få. Men det mindste, man kan forlange, er dog en vis selvransagelse, nu det står klart, at den ”frie kærlighed”, de ”frie familieformer”, den ”frie opdragelse”, den ”frie abort” og den ”frie pornografi” ikke skabte et mere frit samfund fyldt med glade, frie mennesker, men derimod førte til utryghed, rodløshed, terror, pornificering og #metoo.

Hvis bare, 68'erne gad sige undskyld, så kunne vi Generation X'ere, millenials og generation Z måske lidt bedre leve med, at vores børn og børnebørn kommer til at bo enten i en islamisk sharia-stat eller under borgerkrigslignende tilstande som konsekvens af 68'ernes uansvarlige handlinger.

Men den undskyldning kan man nok kikke i vejviseren efter. Én ting kan 68'erne dog prale af, at de har lært næste generation: Stol ikke på nogen over tres!

Om Nyt Babel

af Nyt Babel

Nyt Babel er et nettidsskrift, som drives på frivillig basis. Det redigeres af Stine Munch, Merete Bøye og Nana Hauge. Læs det på nytbabel.dk.

Redaktørerne får ikke løn, og skribenterne får ikke honorarer. Vi har til gengæld visse udgifter, fx til webhotel, hjælp til web-problemer, redaktionsmøder, annoncering og forsendelse af trykte artikler til folk, der ikke har internet.

Hvis du er glad for Nyt Babel og har lyst til at støtte tidsskriftet, kan du sætte penge ind på denne konto i **Danske Bank**

Registreringsnummer: **3412**

Konto: **3412 312 082**

Vi takker for enhver støtte. Tak til alle, der har støttet hidtil med små og store beløb.

Bob Dylan og den amerikanske jeremiade

af CS Nielsen

*You're gonna have to serve somebody
Yes indeed, you're gonna have to serve somebody
Well, it may be the Devil or it may be the Lord
But you're gonna have to serve somebody*

Sådan lyder omkvædet fra åbnings sangen på den amerikanske sanger og sangskriver Bob Dylans plade *Slow Train Coming* (1979). Netop denne formulering har altid haft et særligt tag i mig – en bombastisk dualistisk formaning og en tør konstatering. Og så er det jo en slet skjult omskrivning af Martin Luthers evergreen om, at menneskets grundvilkår er at sammenligne med et trækdyr, hvor det altid enten er Gud eller Satan, som er kusken. ”Ingen kan tjene to herrer,” som det hedder i grundteksten hos Matthæus.

Sangen *Gotta Serve Somebody* og pladen på hvilken den slår tonen an, opfattedes (og opfattes stadig) af mange kritikere som et paradigmeskifte i Dylans sangskrivning: introduktionen til hans såkaldte (og stærkt udsældte) *born again*-periode. Påstanden om et paradigmeskifte, vil jeg dog hævde, er en sandhed med visse modifikationer. Ikke kun menneskets forhold til Gud, men også dialektikken mellem frihed og bundethed (hvilket jo ligeledes er kernen i Luthers gamle konflikt med humanisten Erasmus) viser sig som helt centrale og konsekvente spor igennem hele Bob Dylans lange, brogede sangværk.

EN MIDWESTERNER KOMMER TIL BYEN

Bob Dylan er et barn af det amerikanske hjerteland: Midtvesten. Han blev født ind i en undselig jødisk familie i 1941 i en lille jernmineby i Minnesota som Robert Allen Zimmerman. 19 år gammel blaffede han til New York City for at gøre sig gældende som folkesanger og ændrede i forbindelse hermed sit efternavn – inspireret dels af den walisiske digter Dylan Thomas, dels af den fiktive sherif Matt Dillon fra 1950'eres mest populære western-TV-serie *Gunsmoke*.

Tiltrækningen fra den store by og alle dens muligheder og inspirationer samt længslen mod selviscenesættelsens maskerader er helt oplagte drivkræfter hos den unge, ambitiøse kunstner. Men ligeså oplagt er det, at den tidlige prægning fra mange af Midtvestens perspektiver, traditioner og værdier forblev i hans sind, i hans blik på verden og i hans kunstneriske udtryk. Og de er der såmænd stadig. Et klassisk Midtvest-kodeks vil typisk bero på anarki, *rugged individualism*, simpel retfærdighedssans, hårdt arbejde, drømmen om personlig frihed og selvforsørgelse – Thomas Jeffersons gamle fremhævelse af den selvgjorte, uafhængige bonde (*the yeoman farmer*). Ansvar og tillid gælder primært familien, de nære, konkrete relationer og Guds vilje, mens der ofte kun er foragt og mistro tilovers for bureaukratisk centralisering, politikere i almindelighed og abstrakte floskler i særdeleshed. “I think politics is an instrument of the Devil”, ytrede Dylan eksempelvis i et interview i Rolling Stone Magazine i 1984.

Midtvest-mentaliteten kan synes at stå i voldsom kontrast til den urbane, politiserede boheme-hipster-beat-modkultur inden for hvilken Bob Dylan meget hurtigt blev kåret som en poetisk spydspids, men sådanne skel har nok aldrig interesseret Dylan selv det fjerneste. Han har altid haft travlt med at reflektere menneskelivet, som han oplever og erkender det, ved at blande sin helt egen kunstneriske legering af diverse inspirationer: T.S. Eliots ængstelige modernisme, Arthur Rimbaud og William Blakes æstetisk-metafysiske visioner, Walt Whitman og Jack Kerouacs Americana-speed, John Steinbeck og Woody Guthries sociale patriotisme, Robert Johnsons blå dæmoni, Vergils messianisme, Herman Melvilles gådefulde allegorier, Hank og Tennessee Williams' tragiske gotik, Chuck Berry og Mark Twains rebelske humor, Badger Clarks cowboy-poesi, William Shakespeares blodlægning af menneskets natur, Bertolt Brechts *Verfremdung*, blackface-teater, scatsang og tungetale, Bibelens profetier, lignelser, lidelse og apokalyptik – alt sammen (og meget mere til) indsat i folkelige amerikanske musikgenrer som folk, blues, country, gospel, swing og rock & roll.

DE GAMLE KLAGESANGE

Min gode ven, forfatter og sangskriver Peter H. Olesen sagde engang, at han mente, Bob Dylan ledte efter avantgarden i traditionen. Det tror jeg han har ret i – om end jeg vil mene Dylan er markant mere interesseret i traditionen og den visdom han kan finde der end i hvorvidt denne danner en fortrop eller en bagtrop. Under alle omstændigheder er det oplagt at dykke ned i traditionen for at blive klogere på Dylans mangefacetterede og mangestemmige projekt (“Reality has always had too many heads”, som han skrev og sang i 1997). I traditionens dybder finder vi bl.a. jeremiaden, som i sig selv er en nøgle til væsentlige aspekter af det overordnede amerikanske projekt, og en helt central grundgenre for Dylan – æstetisk, etisk og religiøst.

Opsange, klagesange og profetier, som de tilskrives Jeremias (den grædende profet) i det Gamle Testamente, blev grundlaget for puritanernes identitære projekt da de landede i den Ny Verden i begyndelsen af 1600-tallet. De nidkære calvinister krydsede Atlanterhavet, ligesom israelitterne havde krydset Jordan-floden, og de var parat til forsøge at leve op til deres særlige pagt med Gud i et nyt forjættet land (*Guds eget land* om man vil). Det var i prædikenen *A Model of Christian Charity* (1630) at Massachusetts' grundlægger og første guvernør John Winthrop (med afsæt i Matthæus) grundlagde tanken om amerikansk exceptionalisme: han formanede om at kolonien skulle være "as a city upon a hill. The eyes of all people are upon us. So that if we shall deal falsely with our God in this work we have undertaken, and so cause him to withdraw his present help from us, we shall be made a story and a byword through the world." [som en by på en bakketop. Alle menneskers øjne hviler på os. Så hvis vi handler falsk mod vores Gud i det arbejde, vi er sat til at varetage, og således forårsager, at han trækker sin nuværende hjælp tilbage, så skal der fortælles om det i hele verden. (red.)]

Amerika har et særligt ansvar, indstiftet af Gud, til at vise hans vilje til alverden – men hvis/når Amerika svigter dette ansvar, så vil Guds straf og dom være tilsvarende særlig og nådesløs.

NATIONENS JEREMIERENDE FÆDRE

Nationen USA blev bygget på netop denne tanke i 1776 (med et skud oplysningsfilosofi oven i hatten), og alle de store amerikanske stemmer, som igennem årene har formet landets selvforståelse, har sådan set været jeremiadiske. Lige fra de puritanske præster til nationale arkitekter og renovatører som Thomas Jefferson, Abraham Lincoln og Martin Luther King. Selv i Sydstaterne argumenteredes der jeremiadisk da de i 1861 løsrev sig fra Unionen og forårsagede den Amerikanske Borgerkrig (de mente de var forpligtet til at udkæmpe *the Second American Revolution* for at værne om *state rights*, som i yderste instans var Gud-givne). Moderne præsidenter som John F. Kennedy, Ronald Reagan, George W. Bush og Barack Obama har alle, i vigtige taler, citeret direkte fra John Winthrops gamle prædiken om byen på bakkens top. Jeremiaden er progressiv – forstået på den måde at den altid forsøger at perfektionere, påpege fejl og punkter hvor landet ikke lever op til sin guddommelige forpligtelse. Samtidig er den konservativ – forstået på den måde at den aldrig er samfundsomstyrtende: den bygger altid på en klokkeklar tro på det amerikanske projekt, om ikke i praksis så i hvert fald i forjættelse.

Bob Dylan forholder sig til jeremiaden helt fra sin digteriske begyndelse. I sit tidlige mesterværk *A Hard Rain's a-Gonna Fall* (1962) skildrer den unge profet (my blue-eyed son) en lidende verden i fødsels- og dødssmerter – en verden som i sidste ende blot venter på den hårde regn, som dårligt kan forstås som andet end Syndfloden. Han agter

imidlertid at gå ud i verden og fortælle, tale, tænke og ånde efter bedste evne inden den uundgåelige regn kommer – det er det et menneske må. Den eneste flig af håb, som sangen åbner for, er i den flygtige beskrivelse af mødet med en ung pige, som giver ham en regnbue. Regnbuetegnet, som Gud gav Noah, viser sig altså her i hin enkeltes selvforglemmende møde med hin anden: i kærligheden.

DIALOG MELLEM JØDISK OG KRISTENT

Både jødiske og kristne motiver klinger med i mange (måske de fleste) af Bob Dylans sange. De danner en dynamisk dialog, som i nogle sange blot er en fjern drone, mens den i andre er selve sangens omdrejningspunkt – af og til som forkyndelse, af og til som konflikt. Der er f.eks. en tidlig grublen over uløselige religiøse paradokser. I *With God on Our Side* (1963) hedder det:

*Through many a dark hour
I've been thinkin' about this
That Jesus Christ
Was betrayed by a kiss.
But I can't think for you
You'll have to decide
Whether Judas Iscariot
Had God on his side*

Jeg kommer til at tænke på Nikos Kazantzakis' roman *Den sidste fristelse* (1955), som muligvis har været en inspiration her.

Et dialektisk syn på sandheden kommer til udtryk i sangen *Gates of Eden* (1965):

*At times I think there are no words
but these to tell what's true,
And there are no truths outside the Gates of Eden*

Ordene, som er sangens sidste, truer med at snøre sig sammen i en hårdknode: de må enten overskride sig selv eller gå til grunde som meningsløse. Sangeren er udmærket klar over, at han befinder sig i en falden, relativ verden. Sandheden hører ikke hjemme i det relative, den er absolut og hører til bag himlens porte. Men sangeren længes efter sandheden, som han tror på er sprogets bestemmelse. Han har en evighedslængsel – en idealitet, som Jakob Knudsen ville sige. Denne idealitet må imidlertid enten kvæles i tavshed eller vildfare i løgn, så længe himlens porte altså er lukkede.

LÆNGSEL EFTER EVIGHEDEN

Den samme pointe uddybes (og formørkes yderligere) i sangen *Blind Willie McTell* (1983):

*Well, God is in His heaven
And we all want what's His
But power and greed and corruptible seed
Seem to be all that there is*

Magt, grådighed og raddenskab er ikke det eneste som findes – men det ser sådan ud fra verdens perspektiv. Bob Dylan er formodentlig ikke bekendt med Thomas Kingos *Keed af Verden, og kjer ad Himmelen* (1681), men de to ovennævnte eksempler udtrykker et sindelag ganske tilsvarende den danske barok-digters store salme. I det hele taget udtrykker Dylan ofte en teologisk ringeagt for verden – hvilket er ret så bemærkelsesværdigt for vores tidsalder i almindelighed og for fremtrædende pop-personligheder i særdeleshed. I selvbiografien *Chronicles* (2004) genfortæller han en hændelse hvor han bliver spurgt om, hvorvidt han kan finde på at bede for verden: “I never thought about praying for the world. I said, ‘I pray that I can be a kinder person.’”

Sangen *Man in the Long Black Coat* (1989) er en slags musikalsk gendigtning af Charles Laughtons ekspressionistiske film-klassiker *The Night of the Hunter* (1955). Her betvivles sågar menneskets samvittighed som en redelig, etisk rettesnor:

*Preacher was a-talkin', there's a sermon he gave
He said every man's conscience is vile and depraved
You cannot depend on it to be your guide
When it's you who must keep it satisfied*

Verset her kunne referere til en puritansk præst som Jonathan Edwards, der i sin jeremiadiske svovlprædiken *Sinners in the Hands of an Angry God* (1741), tordner mod sin skælvende menighed og udpensler for dem, at de i deres anløbne syndighed intet kan gøre for at undgå helvedes flammer. Sangen handler altså om en jeremiade og bliver selv en.

D E N F O R L Ø S E N D E N Å D E

Men er der da intet håb i vores løgnagtige, faldne tilværelse? Jo, heldigvis! I sange som *Saving Grace* (1980) er forløsningen i højsædet – og her er der ingen slinger i valsen: det handler om Evangeliets løfte om, at himlens porte åbnes og den absolutte sandhed podes ind i den relative verden:

*The wicked know no peace and you just can't fake it
There's only one road and it leads to Calvary
It gets discouraging at times, but I know I'll make it
By the saving grace that's over me*

Han antyder det igen og igen i paradokser og i umulige spørgsmål, som står tilbage, sitrende og ubesvarede; men her melder den jødiske sangskriver altså helt klart ud at der kun findes ét svar, og hans navn er Jesus Kristus. "I'm hangin' on to a solid rock/ Made before the foundation of the world" – sådan beskriver Dylan forholdet i sangen Solid Rock (1980), som er en slags omskrivning af en af hans yndlingsange: Augustus Topladys klassiske salme *Rock of Ages* (1763).

Det er i sangene fra slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne (hans førnævnte born again-periode), at den kristne jeremiade ligger længst fremme i betydningslaget. Dylan prædiker omvendelse, og han taler vel nok med større bogstaver end nogensinde før eller siden. Her er ingen poetisk vaghed, og der refereres til en benhård, bogstavelig kristendom. Det er enten-eller, og der er ofte fokus på eskatologi (de sidste tider):

*Jesus said, "Be ready
For you know not the hour in which I come"
He said, "He who is not for Me is against Me"
Just so you know where He's coming from,*

som det hedder i sangen *Gonna Change My Way of Thinking* (1979). Det er interessant nok også i denne periode, at Dylan er allermost politisk i sin sangskrivning – igen med jeremiaden som det gennemgående greb.

EN POLITISK SANGSKRIVER?

Helt fra begyndelsen er Bob Dylan blevet stemplet som en politisk sangskriver – vel at mærke en venstredrejet en af slagsen. Dette står dog i en vis kontrast til hans mistro over for politik i almindelighed og floskler i særdeleshed. I sin selvbiografi fortæller han eksempelvis, at det ikke var uproblematisk for ham at finde sig politisk tilrette i kunstnermiljøet i Greenwich Village i 1960:

I had a primitive way of looking at things and I liked country fair politics. My favorite politician was Arizona Senator Barry Goldwater, who reminded me of Tom Mix [en tidlig western-skuespiller], and there wasn't any way to explain that to anybody. I wasn't that comfortable with all the psycho polemic babble.

Mange vil sikkert finde det bizart skizofrent, at Dylan udtrykker sympati for republikaneren Goldwater (kaldet *Mr. Conservative*) og samtidig erklærer sin udelte støtte til Martin Luther King, sammen med hvem han optrådte ved den berømte borgerrettigheds-march i Washington i 1963. Men det burde måske ikke undre. Noget af

det Goldwater og King har tilfælles (og Dylan med dem) er netop jeremiaden og en klippefast tro på det amerikanske projekt.

PROTEST IMOD HYKLERIET

---

*Get out in the open, stop standin' afar
Let the whole world see what a hypocrite you are
I ain't jokin' and it ain't no gag
You been hidin' too long behind the American flag.*

Således lyder et eksempel på en af Dylans vrede opsange (Hiding Too Long (1963)), hvor han påpeger og håner de hykleriske kræfter, som forsøger at forhindre sorte amerikanere i at gøre krav på deres forfatningssikrede borgerrettigheder og tage Jeffersons ord for pålydende. Man kan sige sangens projekt er jeremiadisk-patriotisk, idet den forsøger at rense det amerikanske flag for hykleriets besudling.

I sangen *Slow Train* (1979) skorter det heller ikke på jeremiadiske protester mod nationens hykleri, dårskab, troløshed og grådighed. Et af versene lyder:

*All that foreign oil controlling American soil
Look around you, it's just bound to make you embarrassed
Sheiks walkin' around like kings
Wearing fancy jewels and nose rings
Deciding America's future from Amsterdam and to Paris
But there's a slow, slow train comin' up around the bend*

Jeg må indrømme, jeg vist aldrig har set en oliesheik med næsering – men det lyder da til at være noget væmmeligt noget! Verset her gav anledning til flere anklager om xenofobi og sågar enkelte skingre anklager om racisme. Og selvom sådanne naturligvis er udtryk for forfejlet politisk korrekthed, så er der en grovhed på spil i Dylans formulering, som måske er mere bemærkelsesværdig end den er decideret poetisk. Dylan raser mod globalisering – han forarges over, at amerikanske forretningsfolk må lefle for korrupte olieproducenter i Mellemøsten. Det langsomme tog svarer til den hårde regn – det er Guds straf, der nærmer sig. Jeremiade for fuld damp!

MERE POPULIST END SOCIALIST

Her har vi fat i et lidt perifert tema som dog har været et gennemgående spor hos Dylan – og som sikkert har rod i en protektionistisk side af hans Midtvest-mentalitet. Allerede i sangen *North Country Blues* (1963) begræd han arbejdsløsheden i sin egen fødestat efter at amerikansk jernindustri havde flyttet minedriften til Sydamerika, hvor arbejdskraften var billigere. Til trods for at han selv turnerer verden rundt med sine sange, foragter Bob

Dylan i bund og grund globalisering; for ham er solidaritet og loyalitet folkeligt, nationalt og partikulært funderet: for hans vedkommende i det amerikanske folk, i Amerika som en organisme. Karl Marx og hans internationale idealer er for Dylan (så at sige) en by i Rusland. I sangen *Union Sundown* (1983) kritiserer han igen amerikanske virksomheder for troløst at flytte deres produktioner til udlandet. I 2007 og 2014 forsøgte han med to (stærkt udskældte) patriotiske bilreklamer for henholdsvis Cadillac og Chrysler at vække troen på, at Detroit igen kan blive byen hvor amerikanernes biler fremstilles – af amerikanske arbejdere. Dylan er mere populist end han er kapitalist eller socialist.

Tilsvarende tillod han sig at kritisere det kolossalt stort anlagte nødhjælps-arrangement Live Aid i 1985, der havde som sigte at generere penge til at bremse en sult-katastrofe i Afrika. Dylan medvirkede selv ved arrangementet (ligesom stort set alle andre internationale pop-stjerner), men efter sin optræden ved den globalt transmitterede begivenhed mumlede han i mikrofonen en "upassende" opfordring til at tage en million dollars eller to fra den indsamlede pulje og give dem til de mange små lukningstruede amerikanske familie-landbrug i Midtvesten. Arrangøren Bob Geldof blev angiveligt aldeles rasende og forarget, men Dylans kommentar blev dog det direkte startskud til græsrodsorganisationen Farm Aid, som stadig afholder årlige støttearrangementer for amerikanske familie-landbrug. Den selvforsørgende farmer er en amerikansk arketype, Dylan altid har sat pris på at spejle sig i. "Give me a thousand acres of tractable land & all the gang members that exist & you'll see the Authentic alternative lifestyle, the Agrarian one," som han skrev i et plade-essay i 1993.

IKKE PÅ BARRIKADERNE

Mange med et overfladisk (eller forudindtaget) kendskab til Bob Dylan forbinder ham med den amerikanske fredsbevægelse, der i 1960'erne demonstrerede imod USA's militære engagement i Vietnam. Denne opfattelse er sikkert opstået på grund af Dylans kollega og veninde Joan Baez, som altid har været den første på barrikaden. Dylan deltog imidlertid aldrig selv i en eneste fredsdemonstration (til mange af de involveredes frustration). Han havde flere år inden Vietnam-krigen skrevet den vrede sang *Masters of War* (1962), som fredsbevægelsen (samt naturligvis Danmarks Radios Kulturafdeling i 1960'erne!) satte i direkte forbindelse med Vietnam-protesten, men denne antagelse er sådan set mere kontrafaktisk end den er en tilsnigelse. Dylan har stort set aldrig forholdt sig til konflikten i Vietnam (med undtagelse af referencer i et par sange fra midt-1980'erne), og han har gentagne gange understreget at *Masters of War* ikke er et udtryk for pacifisme, men et opråb mod "Eisenhower's industrial military complex" – altså endnu en gang en jeremiadisk kritik af globalisering.

Dylans syn på krig og fred er langt mere nuanceret og komplekst end den trivielle refleks-pacifisme, man kan finde hos samtidige kolleger som John Lennon og Baez. I sin

selvbiografi fortæller han om, hvordan han som teenager drømte om at blive optaget på militærakademiet West Point – noget som dog lå helt uden for familiens økonomiske muligheder. Han har nævnt både den kinesiske oldtidsforfatter Sun Tzu (*Krigskunsten*) og den preussiske krigsteoretiker Carl von Clausewitz som direkte inspirationskilder. Samtidig var Dylan, som mange i sin generation, stærkt påvirket af 1950'ernes uafrystelige koldkrigs-frygt, og Erich Maria Remarques hjerteskerende antikrigsroman *Intet nyt fra Vestfronten* (1929) satte angiveligt dybe spor i ham allerede fra barnsben og prægede hans sindelag.

M I S T R O T I L H U M A N I S T E R N E

I sangen *Man of Peace* (1983) udtrykker Dylan (med en mulig reference til Paulus) stærk mistro til de stemmer der påstår de kan bringe fred til verden. Han advarer om at en glat humanistisk folkeforfører kan være at sammenligne med en falsk Messias og sågar Antikrist:

*He's a great humanitarian, he's a great philanthropist
He knows just where to touch you, honey, and how you like to be kissed
He'll put both his arms around you
You can feel the tender touch of the beast
You know that sometimes Satan comes as a man of peace.*

For Dylan er den sande Fredsfyrste ham, der sagde om sig selv, at han kom med sværd, ikke med fred. De falske fyrster derimod tager freden forfængeligt – og dem skal vi være på vagt over for.

Winston Churchill beskrev i 1939 Stalins udenrigspolitik som "a riddle, wrapped in a mystery inside an enigma" – denne beskrivelse kunne egentlig godt bruges om Bob Dylan. Som kunstner fremstår han mere og mere sløret og utilgængelig for hvert stempel og udnævnelse, han bliver tildelt, og for hver sag han i flæng tages til indtægt for. Han betegnes jævnligt som samfundsrevser, generationstalerør, romantiker, modernist, svovlprædikant, traditionalist, plagiator, sell-out, løgnhals, revisionist, ikon, ikonoklast, anarkist, konservativ, profet, pilgrim, vred ung mand, sur gammel mand, verdensfjern excentriker, geni, forræder og meget andet. Han har vundet talløse Grammy'er, en håndfuld æresdoktorgrader, en Oscar, en Pulitzerpris, Præsidentens Æresmedalje (USA's højeste civile hædersudmærkelse), og i 2016 modtog han – som den eneste sangskriver nogensinde – Nobelprisen i Litteratur. Det er jo alt sammen meget imponerende – men på en måde også ganske uinteressant.

På et seminar på Syddansk Universitet i 2009 sagde den danske litteraturprofessor Nils Gunder Hansen slagfærdigt: "Bob Dylan er verdens største nulevende kunstner!" Selv sagde Dylan ved et pressemøde i 1965: "I think of myself more as a song and dance man, you know!" – Altså en entertainer, en spillemand af Guds nåde. Og det er måske sådan det er: Dylan er mest af alt en simpel, hårdtarbejdende amerikaner fra Minnesota. En mand, som millioner af andre i det store land, humoristisk og lidenskabelig, stædigt selvrådende og frisindet, rastløs og traditionsbevidst, bundet til personligt ansvar overfor sine nærmeste og mennesker på sin vej. Men han er også kaldet (sådan ville han nok selv sige det): kaldet af en særlig muse til at synge sine sange om tid og evighed, liv og død, orden og splittelse, ansvar og afmagt, forhold og fremmedgørelse, længsel og kærlighed. Kaldet til at gøre sit arbejde og vidne om den sandhed, som ikke kommer fra ham selv, og som han ikke altid selv har været i stand til at definere, men i hvis tjeneste, han altid har vidst, at han må stå. Denne åndelige forpligtelse skulle gerne være almenmenneskelig, men Bob Dylan opfatter den igennem en særlig amerikansk linse og forsøger at forholde sig til den med særlige amerikanske greb, ofte jeremiaden.

Jeg har i mange år næret stor kærlighed til Bob Dylans sange. De går ikke altid op, de kan være rodede, rablende og uperfekte, men de kommunikerer altid en rå og ufortyndet, sart og changerende menneskelighed som aldrig rigtig størkner. For mig er hans sangværk en uudtømmelig kilde til inspiration – lysbrydende som et prisme, dunkelt som et mysterium. Dylan viser en uhørt dyb og præcis fornemmelse for menneskelivet – historisk, kulturelt, åndeligt, folkeligt, mytologisk. Det tror jeg bundet i at han (ligesom sin danske åndsslægtning Martin A. Hansen) er en af de få modernister, som tør se menneskelivet som en valplads, hvor to magter slås, og hvor et ingenmandsland ikke gives.

*Well, it may be the Devil or it may be the Lord
But you're gonna have to serve somebody.*

En aften med Peter Hitchens

af Nana Hauge

Dansk forfatterforenings lokale i Strandgade var stuvende fuldt en mandag i januar. Foran det store billede af Abraham, der skal til at ofre sin søn Isak, står en ikke så høj, velklædt og pæn mand. Det er forfatteren og debattøren Peter Hitchens, der er på besøg i Trykkefrihedsselskabet denne aften.

Han ser ikke så bister ud som på billederne i aviser og på blogs. Han ser faktisk helt rund og mild ud. Han er da også yderst behagelig, saglig og velargumenteret at høre på. Og så er han sjov. Han har humor. Ikke desto mindre er hans budskab i grunden nedslående. Han starter med at sige, at han ikke har noget håb for Europa. Europa som vi kender det er ved at forvitte, og der er ikke meget, vi kan gøre. Det vil uvægerligt ende med undergang. I 1. Verdenskrigs skyttegrave døde Gud, og derfra er afviklingen af det Europa, der engang var, bare fortsat. Langsomt men sikkert.

Med Gud forsvandt også det moralske kompas, der fortæller mennesket, at der er noget at gøre, noget, der er rigtigt og noget, der er forkert. Selvkontrol er derved afløst af selvudfoldelse og egoisme, familien er opløst, noget Peter Hitchens opfatter som en af de helt store motorer for forfaldet, for det var i familien, at de dyder, som har medvirket til at gøre vores vestlige civilisation til det den var, blev givet videre. Det var i familien, man lærte, hvad der er rigtigt og forkert, og det var i familiens trygge skød, at man som menneske havde et helle. Men vi er nu i vesten ved at slå det ihjel, som andre har kæmpet for, og Peter Hitchens regner ikke med en form for guddommelig indgriben eller redning, som den der hindrede Abraham i at ofre Isak.

Peter Hitchens har for så vidt slået sig til tåls med dette og finder nu trøst i kristendommen først og fremmest og dernæst i litteratur og klassisk musik. Det, der er tilbage af disse størrelser, altså. For kræfterne, der rejste de mægtige bygninger, kirkerne, med de søjler, som Peter Hitchens sidder og gemmer sig bag, når han går i kirke, er væk. Og derfor vil også disse kirkebygninger og alle deres gode frugter forsvinde en dag, spår Peter Hitchens. På samme måde vil vores adfærd ændre sig. Ja, den har allerede ændret sig til det værre. For uden en guddommelig autoritet er vores fornemmelse for, hvad der er godt og ondt, rigtigt og forkert, smuldret. Ateismen rummer nemlig det problem, mener Peter Hitchens, at det er svært at fastholde en etik, som ikke er begrundet i en højere magt.

Peter Hitchens har personligt observeret, hvordan moral og etik har det med at glide ned ad et skråplan i ateistiske samfund. Sovjetunionen og andre kommunistiske stater begyndte efter revolutionen med, at alle skulle dele og være lige, men endte hurtigt med

at blive rædselsregimer, hvor en elite regerede resten med hård hånd. Hvorfor? Jo, for er det ikke Gud, men mennesker. der beslutter, hvad der er ondt og godt, kan de samme mennesker ændre mening om ondt og godt, alt efter hvad der passer i deres kram. Det var. hvad der skete i det kommunistiske Europa. Det mærkelige er, konstaterer Peter Hitchens, at vi har ladet det ske helt frivilligt, ja vi har lige frem opmuntret til afviklingen. Så pessimistisk slutter han sit oplæg.

Blandt tilhørerne er en ung kvinde og en teologiprofessor. Hun er bekendende ateist. Hun er også barnebarn af teologiprofessoren. De to kan således ses som eksempler på den udvikling, Peter Hitchens har beskrevet; nemlig hvordan kristendommen i løbet af to generationer er blevet afløst af ateisme. Den unge kvindes ateistiske tilhørsforhold til trods, er hun anfægtet af Peter Hitchens syn på indvandring (der ellers slet ikke er emnet denne aften), som hun ikke kan forene med den kristendom, hun godt nok ikke selv vedkender sig. Det bliver dog tydeligt som hun udtaler sig, at hun måske i virkeligheden ikke er ateist. Hun er snarere tilhænger af den religion, der har afløst kristendommen mange steder og som dyrker nogle abstrakte menneskerettigheder som deres gud.

Men der er også lyspunkter. Flere unge mænd rejser sig op og bekender med høj og klar stemme, at de er kristne. De taler om det med en frimodighed, som er helt ukendt for min og mine forældres generation. Disse unge tror og håber tydeligvis på, at kristendommen fortsat eller igen vil gennemsyre Europa.

Jeg kan godt nikke genkendende til den afvikling, Peter Hitchens beskriver både i sine bøger og klummer og i sit foredrag. Når jeg så alligevel ikke har mistet håbet helt på samme måde, er det måske fordi forfaldet ikke er så omfattende i Danmark, som det iflg. Peter Hitchens er i Storbritanien. Et konkret vidnesbyrd derom er vores kirkebygninger i yderområderne. Der er mange forfaldne gamle kirker i Storbritannien, og kirkegårdene ser forladte ud. Der er væltede gravsten og forpjuskede gevækster, og det ser mange steder ud til, at der ikke finder nogen form for vedligeholdelse sted. Kirkerne ser lukkede og tomme ud, hvis de da ikke er blevet lavet om til Bed&Breakfasts eller kulturhuse.

I Danmark derimod er kirken på landet mange steder den flotteste og mest velholdte bygning i sognet. Jeg bliver altid så glad og stolt, når jeg kører rundt i øde og udkantsagtige områder af landet, og jeg så ser den hvide eller røde landsbykirke, det gamle stenhus, knejse i landskabet. Jeg tror i grunden, det er et udtryk for ærefrygt og respekt, at vores kirker er så velholdte. Tænk engang! På trods af de røster, der helst så de små sogne elimineret og landsbykirkerne lavet om til kulturhuse eller noget andet spændende, så er de her endnu, kirkerne.

Og hvor Peter Hitchens oplever en falleret gudstjeneste, hvor den gamle bønnebog, den faste liturgi og de klassiske salmer er skiftet ud med "jolly modern hymns" og

nyoversættelser af bibel og bønnebog, der udmærker sig ved at mangle enhver sans for poesi og skønhed, og hvor han oplever, at de gamle stenaltre er erstattet af lette kulisser, som jævnligt kan skiftes ud, så de kan tækkes tidernes skiften og behov, så udfolder den gode, gamle højmesse sig, som den har set ud de sidste 500 år sig gudskelov værdigt og forbilledligt, i langt de fleste kirker i Danmark om søndagen, og kirkerummet er nænsomt renoveret og fornyet, så det ikke står i grel kontrast til sit oprindelige udtryk.

Er man i by eller på land, er vi ti eller to, 200 eller 30, så er det den samme gudstjeneste, den samme smukke salmesang, det samme orgelspil, det samme evangelium, der lyder om søndagen. Om vi er 200 eller 3 er der gjort lige meget ud af hver eneste lille gudstjeneste i dette land. Det gør mig fortrøstningsfuld, at trods skiftende tiders "moderniseringsforsøg", trods stemmer der råber "forny, forny," trods profetier om højmessens død, trods beklagelser over dens langsommelighed og gammeldags væsen, trods evindeligt ævl om tærskler, der skal sænkes, og om ørehøjde og øjenhøjde, trods vinterstorm og regn, trods nagende og rivende torne, - så er gudstjenesten stadig – stort set – den samme. Trods det at man hele mit liv har talt om, at nu måtte der noget andet og mere til end evangeliet og salmerne og denne gamle gudstjeneste, så er den stadig den samme endnu langt de fleste steder og måske er det netop en af grundene til, at Den danske folkekirke står lidt stærkere i dag end Church of England, der iflg. Peter Hitchens kun ligner en skygge af sig selv.

Som en orm gennem hullet – lidt om Odins tyvekunst og digtersind

af Johan Christian Nord

*Op fra den underjordisk bitre hule,
hvor kældermørkets første drømmekryb
og al den grusomhed, vi helst vil skjule,
lægger bunden under sindets dyb... (1)*

Det fortælles om Odin, at han engang gjorde noget både listigt og uhyrligt for at komme ind til det allerskønneste. Ja, der fortælles meget om Odin. Én del handler om offervilje, en anden del om kampvilje og en tredje om den evne til uhyrlighed, som han ofte har udvist for at blive den, han skal være. Det følger alt sammen af de ni nætter, han hang i Verdenstræet. Der fandt og vandt han den slags indsigt, som folk flest ikke kender – og frygter at forstå:

*Jeg ved, at jeg hang paa vindhærget Træ
ni hele Nætter
med Spyd-Vunder og viet Odin,
selv viet mig selv,
oppe i Træet, som ingen ved,
af hvilke Rødder randt.
Ej Haand rakte Brød mig, Horn ej heller,
ned retted jeg Øjet, tog Runer op,
op under Raaben, faldt atter ned. (2)*

Alt det andet fulgte af denne første spidning af en udsultet krop – denne ofring af noget i ham selv til hans højere selv. Tiden i træet gjorde ham til den hamskiftende spydkriger, som mange har hørt om, og som nogle af os faktisk kender. Deroppe så han både højderne og dybderne – og vandt sig modet til at blive enøjet. Det udrevne øje betalte han som pris for den slags kundskaber, der hører til jætternes verden – men som også er nødvendige blandt guder og hos mennesker: indsigten i årsagssammenhængenes ubønhørlighed og viljen til at gribe ind i kæden. Han forstod, at han måtte miste noget

for at vinde dét, der er mere dyrebart – og lægge hånden på sit værk. Det hele begyndte med et råb; ja faktisk med et skrig. Han samlede runerne op – og faldt så ned igen; ned til den jord og det liv, han sidenhen har gennemvandret.

Ja, der kan fortælles meget om Odin, og der skal fortælles mere om Odin, men her skal der kun fortælles en enkelt historie om hans list og vilje til uhyrlighed – hans evne til at blive den, han er. For alting har sin tid, og nu er tiden til at høre om, dengang den sortklædte vandrer omskabte sig til en orm for at komme ind til altings inderside – dengang han udfoldede sin tyvekunst for at vinde sig sit digtersind. Det hændte nogenlunde, som der her fortælles. (3)

A F S P Y T T E T S K A B T E D E E T M E N N E S K E

Historien begynder med en krig. Den første krig, som verden nogensinde så – krigen mellem de to gudeslægter; mellem Aserne og Vanerne. Kampen blev deres virkelighed, fordi en vane-troldkvinde fandt sin vej til Asgård, men ikke var ønsket af den høje herre.

Hun fik dem omkring sig til at miste deres sansers brug, og han ønskede hendes død. Tre gange gennemborede hans spyd hendes kød, men hun var ikke som de andre. Javist, hun led som alle lidende, men hans stik var ikke dødelige.

Da Vanerne forstod, hvad man havde gjort mod én af deres egne, rejste de mod Asgård. De ville hævde deres ret og kræve gengæld for det spildte blod – og den mørkes lyst til drab.

Aserne drøftede længe, om man mon skulle bøje sig, og hvor dybt man skulle bøje sig, for de viljestærke Vaner. De tænkte på muligheden af en aftale og et forlig, der kunne gøre alle glade, og Nornerne véd, at de kunne have talt til altings afslutning, hvis ikke Odin havde standset dem: *De får ingen bod, og de får intet forlig*

Da de ord havde lydt, forstod enhver, at han mente, hvad han sagde – for kampen kræver, hvad den kræver. Det var, som om hans spyd gav jubelsange fra sig, da det fløj mod fremmed strube. Sådan kom det første drab ind i verden – og sådan kom den første krig til verden. For Vanerne værnede om deres egne og kæmpede hårdere, end gudekongen havde tænkt sig.

Freden viste sig som mulighed, fordi han – denne gang – lod sine milde sønner gøre, som de ville. De forhandlede med fjenden og fandt en udgang, der faktisk endte med at være god for alle. Det var aldrig sket, hvis ikke der var blevet kæmpet først.

Sådan fandt den første krig sin afslutning. Den første fred blev født i verden – og satte hurtigt sine frugter. De to slægter udvekslede gidsler. Odin og Friggas søn Høner kom til Vanehjem; Njord kom til Asgård med sønnen Frej og datteren Freja – og denne ankomst blev afgørende. Uden dem ville hverken gudernes verden eller jordens liv være blevet dét, de skulle være. For vanegidslerne er frugtbarheden selv – og intet liv kan gro med kraft, hvis ikke deres saft er i det.

Efter fredslutningen – ja, som et lykketegn på fredens varighed – fandt man et fyldigt kar frem. De forsonede stod på hver sin side og fyldte det med deres spyt. Af spyttet skabte de et menneske. Han fik både det ene og det andet i sig og kom derfor til at leve med en visdom, der var større end de flestes. Han hed Kvaser og fik det som sit kald at rejse rundt blandt mennesker, så nogle af dem kunne blive blot en smule klogere, end folk flest oftest er det.

D V Æ R G E N E E R A N D E R L E D E S

Længe gik det ganske godt. Men tiden går, og også vismænd ældes. Da glemslens alder indfandt sig, blev synet svagt og sindet blødt. En mørkegrå dag tog Kvaser fejl af størrelsen og endte i samtale med to dværge. De hed Fjalar og Galar og ville vældig gerne opnå noget med den gudeskabte vismand. Dét, de havde i sig, var så vigtigt, at det ikke kunne siges i det åbne – så han måtte følge med dem væk fra by og sti. Hér kunne Kvaser have lugtet dystre længsler, for alt, hvad der er sandt og vigtigt, bør jo kunne siges i det åbne. Eller hvad? Han kendte ikke svaret. For han var jo kun et menneske.

Da han gik afsides med de to og bøjede sig mod deres hvisken, skar de halsen over på ham. Blodet lod de flyde ned i to kar og en stor kedel. De blandede hans livsvæske med honning – og kogte sig en ganske særlig mjød. For dværgene er anderledes. De er tættere på jorden end os – og derfor er de også tættere på det, der findes under den. Så de kender til en bryggerkunst, der er skjult for os andre.

Dér stod de så med deres blandingsdrik af kogt og sødet blod. De kendte selv dens virkning; enhver, der drikker af den, får straks sans for digtekunst og visdom. De kunne have skænket ud af den og være blevet rige. Men de ville have den for sig selv. For sådan er dværgene.

Da Aserne hørte om Kvasers forsvinden, blev de både vrede og sorgfulde – for nu ville visdommen jo visne på jorden. De ville vide, hvad der var sket med deres skabning og

gik vidt omkring i verden for at finde ham. Til sidst vandrede de til dværgenes land, for de vidste jo, at dværge har en gammel sans for skjulte ting.

Her mødte de Fjalar og Galar. De fornemmede straks en underlig lyst til at meddele sig til de to småfolk og fortalte dem om deres søgen. Det svar de fik var af de dystre:

Kvaser – ja, ham har vi hørt om. Man siger, han blev kvalt af sin egen visdom. Ingen kunne stille ham spørgsmål, der var gode nok til, at han kunne komme af med alt det, han havde i sig, så en dag tog ophobningen livet af ham.

Med det svar vendte guderne nedslåede hjem til Asgård, og dværgebrødrene muntrede sig med sejren. Nu havde de den dyre drik som evig ejendom, og ingen kunne true dem.

Ja, det tænkte de – og sådan gik det længe vældig godt. Men en dag fik dværgene uanmeldt besøg af en nysgerrig jætte og hans grimme kone. Hvem véd, hvordan jættesparret fandt dem? Måske småfolkene selv havde drukket af karet og var blevet mere veltalende og rimglade, end dværge ellers er?

Vi véd det ikke. Men vi véd, at jættemanden hed Gilling og var uforstandig nok til at tage på fisketur med dværgene. På hjemvejen lod de båden støde på et klippekær og smed ham i den våde grav. Båden fik de hurtigt rettet op, for også den slags havde de forstand på. Da Gillings kælling hørte om den åh, så uheldige kæntring på vandet, klynkede og hulkede hun så længe, at dværgene til sidst fik nok og bad hende komme med ud og se, hvor hendes mand var død. Måske det kunne lindre smerten? Ved hoveddøren mødte hun sin død og endte som en klemt og kvæstet krop. For over døren sad den ene dværg. Han slap en møllesten, og hun blev mast.

Dette drab blev hurtigt alment kendt – for det var ikke udført i det skjulte. De dræbte jætters søn fik bud om dværgene. Han viste sig at være klogere end sine gamle og snedigere end de lavstammede.

Han fangede de to dværge og sejlede dem længere ud, end de kunne bunde. Derude truede han dem på deres lille liv. De opgav hurtigt skjaldedrikken – for de havde ingenting at dø for.

HAN SER PÅ TRÆLLESJÆLENE

Sønnen gemte karrene og kedlen i det indre af et bjerg. Dybt derinde satte han sin datter til at vogte over drikken. Hun hed Gunlød, og han hed Suttung. Derfor kaldes denne del

af historien ofte for Suttungs mjød – og tænk, nu er vi faktisk dér, hvor vi skal hen; dér hvor nattens herre får øje på noget, han vil have. For Odin har jo sine dyreøjne. Han har ulve og ravne til at undersøge dét, der er for fjernt.

Ved tidligt tusmørke bringer de ham bud om mjøden. Ved solopgangen er han sikker. Han vil drikke af den – og gøre, hvad der viser sig nødvendigt for at eje den. Så han rejser sig fra tronen og bevæger sig mod Suttungs bjerg.

Først flyver han i ørneham, så vandrer han på fødder – og skjuler, hvem han er. Til sidst når han til det sted, som dyrene har set; en mark, som Suttungs bror er ejer af. Her går ni trælle under solen. De mejer græsset ned med leer, men alting går så langsomt. For leerne er sløve.

Han ser på trællesjælene og giver dem sit tilbud: Jeg kan skærpe jeres klinger. Min slibesten er bedre end alverdens andre.

De takker ja, og det viser sig at være sandt, hvad han sagt – aldrig har arbejdet været dem så enkelt. Klingerne flyver gennem græsset, og et indfald melder sig i deres fælles mund: Vil du sælge os din slibesten? Den ville gøre alting åh, så, ih, så enkelt!

Hans svar er kort, som indsigtfulde svar så ofte er det: Jo, det kan I godt, men I skal betale hele prisen for den.

Det gør vi gerne – siger trællene – men véd jo ikke, hvad de nu har hidkaldt. Han kaster stenen op i luften – den, der griber, bliver ejer.

Der høres lyd af skarpe sving i luften. De ender som udblødte kroppe. For alle trælle ville være ejer, og ingen af dem lagde leen fra sig, før de sprang op efter stenen – og endte med at flænse deres venner. Han kikker på de døde trælle, men blikket røber ingenting. Ingen så de tanker, der rørte sig bag øjet – men nogle véd, hvad siden skete.

KUN ÉN TING KRÆVER JEG

Odin gik mod gården for at møde markens ejer – Suttungs bror. Han så ham stå i døren – og straks blev munden åbnet, for jættemanden havde aldrig lært at tænke, før han talte: Mit navn er Baugi, og dette er min gård, men ak, ak, ak, du gæst på gårdsplads; du kommer til en fattig og uheldig mand. Der er sket mig en ulykke af onde. Jeg har mistet mine trælle. Ni mænds blod er strømmet ud på marken – nu får jeg aldrig høsten ind!

Sådan plaprer jætten med sin sorg, og den forklædte svarer ham: Mit navn er Bølverk. Jeg kender mine egne kræfter og véd så vel, at jeg kan svinge leen. Lad mig udføre arbejdet for dig. Ni mænds arbejde i hånden på en enkelt. Den slags egner jeg mig til.

Jættebonden forstår ham ikke rigtig, men fornemmer helstøbt alvor bagved blikket. Sådan er det med jætterne. De forstår sjældent, hvad der ligger under ordene, men kan jo alligevel fornemme åndens susen. Så ja, Baugi forstår, at denne Bølverk faktisk mener, hvad han siger – og tænker nu på prisen: En enkelt mand, hvis hænders slid er ni mands værd; hvad kan det mon koste? – knaser det i jættesindet.

Og svaret kommer allerede, før han får sit spørgsmål ud af munden: Jeg vil arbejde hele sommeren og gøre alt, hvad de kunne have gjort; ja, mere til. Kun én ting kræver jeg: en enkelt slurk af Suttungs mjød – svarer Odin nu i Bølverks skikkelse.

Men nej, den mjød er jo ikke Baugis ejendom. Den er hans brors – og jætten véd vist godt, at digterdrikken bliver, hvor den er. Hans bror vil aldrig dele ud af den, så der kan ikke gives løfter.

Han tør ikke lyve lodret for den stolte arbejdsmand, men vil heller ikke miste høsten. Så han svarer med en pyntet sandhed og fortæller manden, at mjøden er broderens, men at han da gerne vil forhandle med ham, når sommeren er ovre, og arbejdet til ende. Måske det lykkes på den ene eller anden måde – tænker jætten.

Så gik sommeren, som bønders somre går. Odin opretholdt sit skjul og arbejdede hver dag i marken. Ved aftentid sad han hver dag ved Baugis bord, men spiste ikke meget og sagde ganske lidt. Om natten sov han under Baugis tag – og drømte sig mod bjergets indre.

Da efteråret kom, var arbejdet til ende. Den forklædte Odin melder sig ved hoveddøren – og beder om betaling. Baugi er beklemmt, men må jo yde sit. Han går med den tavse arbejdsmand mod broderens bolig og beder om en enkelt slurk af mjøden. Men svaret er jo som forventet: Nej, nej, nej, det kommer aldrig til at ske. Hvad er du for en klistret bror, der går og lover mine sager bort!

De går derfra med tomme hænder. Men, som enhver med åbne sanser véd; Odin lever ikke roligt med en afvisning. Han taler skarpt til jættebonden: Nu må du skaffe mig min løn. Hvis ikke han giver frivilligt fra sig, hvad han har – så må vi tage det med list. Der skal betales for min sved. Du har ingen anden mulighed.

Baugis sløve sind forstår nu, at denne mand er mere, end han ligner. Han finder værktøj frem og foreslår, at de skal bore gennem bjergets skorpe ind til dét, der holdes skjult derinde. Da han har boret nogle øjeblikke, meddeler han den tavst iagttagende, at hullet

nu er klar. Odin bøjer sig mod åbningen og puster kraftigt ind den, så stenstøv flyger frem. For hullet gik kun halvejs ind: Mig skal du ikke narre; bor nu videre, din sølle jättekræmmersjæl – råber han til Baugi.

Til sidst går boret rent igennem. Bølverk puster ind i hullet, og støvet flyger indad. Odin véd, at nu er alting klar til hans forvandling. Han omskaber sig til en orm og kryber hurtigt gennem hullet. Baugi hamrer boret efter ham – men ejer ikke samme hurtighed som Valhals herre.

TRE NÆTTER I EN JÆTTESENG

Det første, Odin ser derinde, er ryggen af en jættekvinde; en velskabt krop, der kalder længsler frem, som mænd forstår, og kvinder frygter. Han omskaber sig igen til arbejdsmanden Bølverks skikkelse. Kroppen er den samme, men ansigtet ser yngre ud, og munden løber anderledes let. Før var han tavs og lukket, nu er han åbenheden selv. Hun bliver hurtigt grebet af ham – og dagen glider stille ind i nat.

Han bliver tre nætter hos hende – tre nætter i en jætteseng. Og ja, som enhver rettænkende vel kan forstå, er det ikke noget, vi har lov at udbrede os om i denne sammenhæng. Deres nætter tilhører det månemørke, de fandt sted i – og Gudekongens natteliv med jættekvinden skal forblive, hvad det var og er: En dunkel hændelse, som ikke egner sig for alle øjne. Den var og er en undtagelse – og derfor ikke noget, vi skal grave i.

Da de tre nætter var omme, var hun endnu mere grebet. Hun glemte, hvem hun var, og hvilke dyre løfter, hun havde givet til sin far. Hun ville sige alt. Hun ville gøre alt. Hun ville give alt, hvad denne verden har, for at få manden til blive i den seng, der før var evigt ensom, men nu var blevet fyldt med fremmed liv.

Så – naturligvis – hun tilbød ham det dyreste; den skat, hun havde sagt, hun ville værne: Drik, af mjøden, hjertenskære – tag, de slurke, som jeg véd, dit hjerte jo begærer! Og bliv så her – hos mig. Bliv blot en lille stund endnu!

Han modtog karrene og kedlen – og drak af alle tre. Den første slurk var vækkende; den gav ham lyst til mere. Den anden slurk var ildfuld; den skabte brand i blodet. Den tredje slurk var viljens sejr; den gav ham vished om hans vej. Så han tømte både kar og kedel – og vendte jættekvinden ryggen.

Hun græd og græd – og gør det faktisk fortsat. For hun tabte både, hvad hun havde, og hvad, hun havde håbet på.

M E D B U G E N F U L D A F D I G T E R D R I K

Og se, nu flyver han mod Asgård – omskabt til ørnens skikkelse. Det er dén, der er hans foretrukne form. Han holder af at vise sig som rovfugl; et væsen, der har klo og næb – og ikke bøjer sig for fremmed vilje. Sådan flyver han mod hjemmet, med bugen fuld af digterdrik.

Men Suttung følger efter ham. Hans dragt er også ørnens. Han ligner vores helt, men ejer ikke samme hurtighed. De flyver gennem vind og vejr, ja, gennem storm og mørke – men som enhver kan gætte: Odins fjer er lette, og hans vingefang er større end det, der findes hos en jætte.

Ørne-Odin flyver raskt mod Asgård, og Suttung halser efter. Med kloen får han fat i fyrstens halespids og sætter tænderne i bugen. Der spildes digtermjød på jorden, men flængen er kun yderlig.

Odin når til muren omkring Asgård, og alting ender, som det skal: Nu har han digtermjøden og er igen hos Frigga – forenet med sin skjulte halvdel. Han gylper mavens indhold op og har det nu som evig ejendom.

Ja, med vandringsmanden gik det, som det skulle. Han søgte dybt og svang sit sind mod højderne. Han blev sig selv og giver nu sit stjalne sind til Aser og til mennesker – men kun til dem, hvis hjerter længes efter dunkellyse sange. Dem skænker han sin vilde ånd. Den rummer galskab, tyvekunst og digtersind. De bliver ikke som de andre.

H A N B L E V S I G S E L V I O V E R S K R I D E L S E N

Se, dét er vores virkelighed. Han griber vores indre, når han vil, og som han vil. Han hælder mjøden i de munde, som han har valgt skal drikke af den. Dem drager han ad sine veje – og dråberne fra ørnens bug, de falder hér og dér, så de kan suges op af jordens sultne sjæle og vække blot en spinkel sans for lidt af alt det underlige.

Nu går han rundt i mellem os, og gør aldeles, som han vil. Sit øje retter han mod dem, der længes efter blodets egne sange. Han giver sine gaver – og kræver vore ofre. Sådan

kalder han på dét, der skjuler sig dernede; dét, som kan vække rædslens kryb – og gøre viljen vågen.

Meget mere kan der ikke røbes. Her må vi nøjes med en antydning – og selv erfare gæringen af resten: Han måtte stjæle for at blive dén, han er. Hans længsel er det lyse. Men han kender til det andet. Han er som ild og vind i verden, og den, der først har set ham, glemmer aldrig synet. Hans vilje er det højes overvindelse af alt, der viser sig som mindre værd.

Han kræver derfor gerne offerblod – og viser os en vej, der fører ned i natten. Måske den ender midt i morgengryet? Kun ét er sikkert: Den dunkellyse vandringsmand var aldrig blevet digter, hvis ikke først han havde lært at ofre, dræbe og bedrage. Han blev sig selv i overskridelsen.

Nu er han den, han er. Han jubler gennem alle kampe – og kender tiden til at tie.

-

NOTER

(1) Inger Christensens Sommerfugledalen, III. sonet, Samlede digte, Gyldendal 2009

(2) Havi-Maal, XI, strofe I, Nordens Gudekvad på dansk ved Thøger Larsen, Gyldendal 1968

(3) Det her fortalte stammer fra tre hovedkilder – nemlig fra Nordens gamle gudekvad og de nyere folkelige genfortællinger, som enhver selv kan finde, og fra sindets indlevelse, som enhver selv må erfare.

Anmeldelse: Under Livets lov

af Poul Damsgaard

Pastor emeritus Knud Nyboe Rasmussen, tidl. sognepræst i Hviding ved Ribe fra 1975 og i Skive fra 1984 til pensioneringen i 2013, har begået en fin lille opbyggelig bog om Jakob Knudsen. Anledningen er et jubilæum. Dem havde vi mange af i år. I 2017 er det 100 år siden, teologen og valgmenighedspræsten, forfatteren og salmedigteren Jakob Knudsen døde. Samme år var han indstillet til Nobels litteraturpris.

MORGEN- OG AFTENSALME

De fleste kender Jakob Knudsen fra morgensalmen *Se, nu stiger solen af havets skød*. En helt vidunderlig salme. En af de mest sungne, både som morgensang, til påske og ved bisættelse og begravelse. Med rette, for den rummer en stærk opstandelsesforkyndelse. Den begynder som en solsang og ender som en opstandeshymne. Enkelte kender måske også Knudsens aftensalme *Tunge, mørke natteskyer op ad himlen drager*. Enhver, som har sunget denne salme, berøres af den angst og sjælelige ensomhed, den udtrykker. Men alt er ikke kun sort og hvidt. Salmen er en tillidsfuld bøn og bekendelse til lysets Fader, som Påskemorgen har vundet lysets sejr.

EN FOLKELIG BOG

Knud Nyboe Rasmussens lille bog er ikke nogen akademisk bog og skal heller ikke være det. Den er tænkt som en folkelig bog. Og det er sandelig en lille fin og klog indføring i Jakob Knudsens tænkning om forholdet mellem Gud og menneske. Den kan varmt anbefales. Både kendere af Jakob Knudsen og hans forfatterskab og de, der er novicer på området, kan få glæde af bogen.

ERFARINGSNÆR TALE OM MENNESKET

Forfatteren er grebet af Jakob Knudsens realistiske, virkelighedsnære tale om mennesket. Her fejes der intet ind under gulvtæppet. Her føres der virkelighedstro tale om ansvar og samvittighed og skyld – og om synd og død og Djævel. Erfaringsnært, kompromisløst, ærligt.

Der er tale om en livslang kærlighed fra forfatterens side. Siden sin gymnasietid har han beskæftiget sig med Jakob Knudsens romaner og hans artikler, foredrag og erindringer, *Livsfilosofi*, *Kristelige Foredrag* og *Idé og Erindring*, som udkom posthumt. Og under teologistudiet på universitetet fik han mulighed for at skrive speciale om Jakob

Knudsen hos professor Løgstrup, som anså Jakob Knudsen for en af de betydeligste teologer, vi har haft i Danmark.

KNUDSEN MELLEM LUTHER OG GRUNDTVIG

Bogen prætenderer at placere Jakob Knudsens teologiske tænkning "mellem" Luther og Grundtvig. Det er dog hovedsageligt forholdet til Grundtvig, der kastes lys over. Bogen lægger med udgangspunkt i Grundtvigs "menneske først og kristen så" afstand til en grundtvigianisme i skole og på højskole, der kun oplyser om "det menneskelige", men aldrig når frem til "det kristelige".

Den er et opgør med en "flad og selvtilstrækkelig humanisme" (s. 7), som nærer den menneskelige indbildning, at livet kun er et føjeligt materiale for vores egen projektering og planlægning, og at et menneske kan sikre sit livs mening og tryghed ved det, som det har udrettet og besidder. Altså ved sin egen skalten og valten med livet.

GUDS OG LIVETS LOV

Jakob Knudsen er befriende illusionsløs i sin tænkning om menneske og Gud. Gud er, at der er ansvar. At være menneske er at leve under lov. Guds og livets lov. At leve som sandt menneske er at være jorden tro i ansvaret over for sin næste. Først derved har livet alvor og mening.

Her er Jakob Knudsen kompromisløs. Mennesket kan nok fornægte Gud, men det kan ikke løbe fra eller gøre sig fri af Gud. Og det betyder, at intet menneske kan løbe fra sit ansvar som menneske skabt i Guds billede.

AKTUEL OG VEDKOMMENDE

Knud Nyboe Rasmussen har i Jakob Knudsen fundet en åndsfælle, en klassisk teologisk tænker, forpligtet på bibelsk kristendom, dvs. en sand evangelisk tale om menneskelivet og en ægte forkyndelse af Gudsordets dom og nåde.

Bogen har to hovedafsnit. Det første rummer en række analyser af centrale temaer i forfatterskabet; det andet afsnit påviser, hvor aktuel Jakob Knudsen er den dag i dag. Gennem tre søndagsprædikener, en begravelsesprædiken og en bryllupsprædiken samt en kronik om syndens og ondskabens realitet med titlen *Djævlens realitet* vises det, hvor vedkommende og aktuelt dette Knudsenske tankegods er. Det er gefundenes Fressen for enhver præst, der står under modernitetens ubønhørlige krav om nyhed og afveksling som tvingende og afgørende for gudstjeneste og prædiken. Nej, prædikenen er kun ny ved på ny at stille mennesket over for instansen, skaberen, den "gamle", "evig-friske" Gud, som ikke kan indpasses i vore humane og moralske begreber, og over for nådens Gud i evangeliets forkyndelse af Gudsriget, kommet i Kristus.

-

Knud Nyboe Rasmussen

*Jakob Knudsen mellem Luther og Grundtvig - Gud og menneske i Jakob Knudsens
tænkning*

Hovedland 2017 (106 s.)

Jøderne og vi kristne

af Claus Th. Nielsen, Margrethe Horstmann og Nana Hauge

Omskærelsesdebatten raser igen, og der fremsættes i ramme alvor forslag om forbud mod omskærelse fra snart alle sider i det politiske spektrum. Vi forudser, at der kommer sådan et forbud inden længe. Som kristne kan vi naturligvis ikke sige, at vi går ind for omskærelse. Som kristne omskærer vi ikke vores børn. Men vi går heller ikke ind for et forbud. Et sådant forbud ville dels naturligvis gøre det af med 400 års jødisk (i forvejen trængt) tilstedeværelse i Danmark, noget der i sig selv er en ulykke. Men spørgsmålet er nu, om det alene er en ulykke for jøderne, hvis de ender med at forlade Danmark? Vil deres skæbne ikke også ramme os kristne? Kan vi overhovedet være meningsfuldt kristne uden at stå op for jøderne?

Der er nemlig noget, der rører os dybt i denne uforsonlige debat, og det er bevidstheden om, at vi som kristne ikke kan skade jøderne ved at forbyde dem deres pagtstegn, uden derved at ramme os selv. For kristne er jøderne jo tegnet på, hvad den ene Gud har gjort en gang for alle i jøden Jesus Kristus, som Karl Barth skriver i det i 1950 i artiklen *Jøderne og vi kristne*. Ja, man kan sige, at forskellen på os og jøderne kun er, at vi har forstået, at Messias er kommet – jøderne venter stadig på ham.

Så jøderne vandrer ganske vist i venten på den Messias, der jo er Jesus Kristus, og som er kommet engang for alle. De ved det bare ikke. Men gør vi? Vi siger, at vi har forstået, at Jesus er Kristus, men synder vi ikke mod Ham hver eneste time på nøjagtig samme måde som jøderne? Det gamle testamente er Guds pagt med ethvert folk, udtrykt gennem historien om det jødiske folk. Det kunne lige så godt være det danske folk, som Grundtvig siger. Og Paulus siger, at frelsen udgår fra jøderne. Ikke fra en fremmed planet eller et åndeligt fænomen, men fra dette konkrete folk.

Spørgsmålet er, om vi overhovedet kan være kristne, hvis vi saver grenen til jødedommen over ved at indføre et forbud, der gør det umuligt for jøderne at leve i Danmark. Som Karl Barth videre skriver, så er jøden det spejl, hvori også vi kristne kan se, hvem vi er. For som kristne er vi som podekviste på den stamme eller det træ, der hedder jødedommen eller Israel. Når også vi hedningekristne har forjættelserne fra Gud, har vi den fra dem. Fra jødefolket. Vi er gæster i deres hus, skud på deres træ. Det er i jøden på Golgathas kors, vi har opfyldelsen af Israels forjættelser, og netop derfor hilser vi kristne denne tømrersøn som Israels Guds salvede Messias, jødernes konge. Jøderne er ganske enkelt *folkefærdet uden mage*, som Grundtvig kaldte det, fordi de er det folk, hvorigennem Gud besluttede sig at blive menneske, gennem jødepigen Miriam (Maria).

Ydermere: Ville et forbud mod omskærelse ikke afsløre kristendommen som en løgn? Skulle det ikke betyde, at Gud var ond, da han gav Abraham pagtstegnet? Tog Gud selv fejl, da han i Jesus lod sig omskære på 8 dagen? Har den kirkelige tradition op til i dag taget fejl ved at have fortællingen om Jesu omskærelse som evangelium til nytårsdag? Er det ikke snarere misbruget af omskærelsen til lovretfærdighed der omtales negativt i NT, end det er omskærelsen i sig selv? Svarende til, at Jesus jo heller ikke opløste loven, givet til jøderne af Gud, eller fjernede dens krav.

Fjerner vi jøderne, det folk som også vi som kristne tror, at solen er over, så også vi kristne kan se, hvordan det egentlig er fat med os alle, da kan vi, igen med Karls Barths ord, heller ikke anerkende den jøde, som vi kalder Herren Jesus Kristus, som vores frelser.

Claus Thomas Nielsen, Margrethe Horstmann og Nana Hauge

Metakognitiv sjælesorg

af Stine Munch

Igennem mine år som præst har jeg haft mange sjælesørgeriske samtaler med mennesker, som gentagne gange kom til mig og fortalte den samme historie. Flere gange har jeg følt mig magtesløs, fordi jeg ikke kunne hjælpe dem ud af den trædemølle, de var kommet ind i. Disse mennesker har ofte været knugede af endeløse bekymringer, af skuffelser som sjældent gik i opfyldelse, og jeg har sådan ønsket at kunne hjælpe dem med at løfte blikket og se på alt det skønne i livet. Hjælpe dem med at komme ud af hovedet og ind i det liv, som Gud har givet os som gave.

Men det var, som om det ikke hjalp, når jeg pegede på alt det, der er godt. For når man har det sådan, at livet ikke er meget værd, at det er en trædemølle og ikke andet end skuffelse på skuffelse, så skal man have nogle redskaber til at komme ud af denne blinde vinkel på livet og verden.

Jeg vil skynde mig at sige, at man som sjælesørger må kende sin begrænsning, og når der er tale om psykiatriske sygdomme som bipolar lidelse, psykose, invaliderende angst, må læger tage over med behandling, og vi kan som sjælesørgere kun forsøge at lindre – og bede. Det, jeg skriver om i denne artikel, er ikke decideret psykisk sygdom, men når vi har fået en vinkel på livet, som gør, at vi ikke kan komme ud af vort eget mørke, nedtrykthed og livslede.

Igennem mit arbejde som præst i Forsvaret har jeg mødt dygtige psykologer, som jeg har talt med om disse vanskelige samtaler med folk, som ikke led af en psykiatrisk lidelse, men alligevel meget ofte følte sig nedtrykte, så nogle af dem endda endte med at få udskrevet både medicin og sygemeldinger.

I den forbindelse stødte jeg på metakognitiv terapi, som lige netop handler om at komme ud af hovedet og ind i livet. Jeg mener, at metakognitiv terapi kan appliceres på den kristne sjælesorg, fordi det kristne liv jo i meget høj grad handler om at flytte fokus fra sig selv og over på næsten.

Den, der bedømmer mig, er Herren, siger Paulus i 1. kor 4,4. Dette skriver han på baggrund af troen på Guds kærlighed. I dåben får vi at vide, at vi er Guds børn. Det er en identitet, der bærer igennem alt det, vi ellers slæber på. Vi er elskede, fordi vi er hans børn. Det skal stille vores uro og spekulationer, og vi vil så kunne leve livet for andre og glemme os selv en anelse. I dette er der en velsignet ro, som mange af os har behov for.

En ro til at acceptere, at livet også er dårligt humør, endda i lange perioder; at det er fyldt med bekymringer og problemer, som alligevel ikke skal fylde det hele. Denne ro i sindet, tror jeg, metakognitiv terapi kan hjælpe os med, og derfor tror jeg, det kan bruges i sjælesorgen.

Metakognitiv terapi er udviklet af den britiske psykolog Adrian Wells fra Manchester universitet. Igennem sin forskning dokumenterer han, at det hverken er sorger, ulykker, triste følelser eller negative tanker, der gør os deprimerede. Det gør derimod den måde, vi håndterer vores tanker på.

I Danmark har blandt andre psykolog Pia Callesen arbejdet med denne terapiform, og denne artikel bygger på hendes bog, *Lev mere tænk mindre*, Politikens Forlag 2017.

Metakognitiv terapi er ikke et værn mod livets udfordringer. Den er et redskab til at tage kontrollen over spekulationer og grublerier og til at flytte fokus ud i livet, uden for dig selv. Metakognitiv terapi gør desuden endeligt op med resterne af den gamle freudianske psykoanalyse, der søgte at behandle depression gennem samtaler om barndommens oplevelser.

Det er således slut med at vende vrangen ud på sig selv for at slippe fri af depression. Terapiformen bygger på, at man skal gøre mindre og ikke mere med sine tanker og følelser for at få det bedre. Den metakognitive terapi tager udgangspunkt i, at omfattende bearbejdning af egne tanker og følelser fabrikere depressive symptomer. Vi skal altså ikke blive ved med at "pille i såret" eller "pære rundt" i unødigt lang tid. Og det var netop, hvad jeg følte, at jeg kom til at gøre i nogle sjælesorgsforløb.

Denne terapiform hævder, at vores psyke kan hele sig selv, lidt ligesom kroppen gør det. Vi lærer tidligt i barndommen, at det blødende knæ efter styrt på cyklen ikke fortsætter med at bløde resten af livet. Det kureres forholdsvist hurtigt. Med mindre, altså, at vi piller, kradsler og gnubber i såret, så læges det ikke. Tværtimod risikerer vi at gøre det hele værre og endda skabe betændelse og ar.

På samme måde som vores knæ heler, hvis vi undlader at pille i såret, vil vores sind hele, hvis vi undlader at dyrke følelserne ved at gruble over dem. Tanker, billeder og impulser besøger os, men forsvinder igen, hvis vi ikke fastholder dem eller omvendt undertrykker dem, eller på anden måde forsøger at håndtere dem. De hober sig ikke op i en sindets rygsæk men passerer i stedet som sandkorn gennem en si.

Men hvis sindet heler sig selv, hvorfor bliver nogle mennesker så deprimerede efter en livskrise, mens andre ikke gør det? Svaret findes i mængden af opmærksomhed, som vi giver vores tanker om problemer og livskriser. Vi grubler os ganske enkelt til en

depression, er Adrian Wells tese. Betyder det så, at det er vores egen skyld, at vi udvikler depression? Nej, naturligvis ikke. Ingen grubler sig ned i mørket med vilje.

Det handler ikke om at undgå grublerier og bekymringer fuldstændigt, men om at begrænse den tid, vi bruger på dem, og i stedet vende vores fokus udad. Men hvordan gør man det? Det er jo meget vanskeligt at ændre en måde at tænke på, og indvendingerne kan f.eks være: Jeg lægger slet ikke mærke til, at jeg grubler; jeg kan jo ikke selv styre, hvad jeg tænker, jeg kan jo måske tænke/gruble mig frem til en løsning.

Igennem metakognitiv terapi kan man netop lære at få kontrol over sine tanker. Først må man finde ud af, hvad det er, der får én til at gruble. Forskere som har interesseret sig for mængden af tanker i menneskers hjerner, mener at vi tænker 30.000-70.000 tanker i døgnnet. Det er jo temmelig mange tanker, og ikke alle tankerne bruger vi kræfter på; de passerer blot. Men nogle af tankerne rører os mere end andre. Ting, der betyder noget for os og som af én eller anden årsag tager vores opmærksomhed. Indenfor metakognitiv terapi kaldes disse tanker for trigger-tanker. Ordet er engelsk og betyder en "udløser", og er bla. betegnelsen for aftrækkeren på en pistol. En trigger-tanke er altså en tanke, som kan udløse en serie eller et mønster af følelser og andre tanker.

Det kan være gode og glædelige tanker, men det kan også være tanker, der fører os ud i endeløse grublerier, og det kan være første skridt mod depression. Derfor er det vigtigt, at man opdager trigger-tankerne i tide.

En måde at hjælpe konfidenten til at blive klar over omfanget af grublerier er, at bruge en skala fra 0-100 over, hvor meget man grubler om ugen. 0 er, at man slet ikke har grublet, 50 er at man har grublet halvdelen af tiden og 100 er, at man har grublet hele tiden.

Trigger-tankerne er selvfølgelig personlige og vidt forskellige for forskellige individer, men som oftest har konfidenten en ret god fornemmelse af, hvad det kan være, og sjælesørgeren kan lytte sig ind på det, og sammen med konfidenten identificere trigger-tankerne hos den enkelte.

Spørg for eksempel: Hvornår grubler du over det? Hvor længe? Og først og fremmest: hvad var det, der fik dig til at tænke på det netop da? Et par andre redskaber kan være at sætte mobilen til at "vække én", måske hver anden time, med spørgsmålet: grubler du? Hvad satte grubleriet i gang? Og så skrive svaret ned. Man kan også sætte sedler rundt omkring i ens bolig, hvor der står: grubler du?

Det er vigtigt at kende trigger-tankerne, for er man på fornavn med dem, kan man genkende dem, og så vælge, om man vil give dem opmærksomhed eller ej. Lade dem passere eller gribe fat i dem. Vi kan altså sagtens have negative tanker og overbevisninger uden at blive deprimerede. Alle kender vi vel nogle, som har reelle problemer eller følelsesmæssige vanskeligheder, og som derfor både har bekymringer og negative tanker uden at være blevet deprimerede af det. En depression er altså ikke en følge af de negative tanker i sig selv. Derfor handler det heller ikke om, at man skal ændre de negative tanker til positive tanker eller noget lignende. Vi skal blot ikke hage os fast i tankerne og lade dem styre.

I modsætning til megen anden terapi, skal man ikke tro på metakognitiv terapi, men bare prøve at gøre det og droppe alt det med at tænke positivt og meditere. Mindfulness og meditation, eksempelvis, resulterer ofte i et øget indre fokus, mens den metakognitive terapi/sjælesorg handler om at blive opmærksom på livet udenfor tankespindet, livet sammen med næsten.

Som en klient skrev efter et forløb hos psykolog Pia Callesen:

Ved første gruppeterapi undrede det mig, at vi slet ikke skulle dele vores oplevelser. I stedet talte vi om vores tanker. Det var en meget anderledes form for terapi for mig. Det gik op for mig, at jeg ikke er særligt sensitiv, som jeg ellers havde fået at vide. Jeg er i stedet bare ekstremt indad-fokuseret – fokuseret på mig selv og på de trusler, jeg frygter. Jeg lærte, at jeg selv kan vælge at fokusere udad og ikke indad.

Naturligvis skal konfidenten have god tid til at fortælle sin historie, men i det efterfølgende forløb er det ikke meningen, at der skal bruges timer på at tale om de dårlige hændelser, der tynger konfidenten ned. I begyndelsen af samtalen kan man tale kort om, hvordan det går med det konkrete, men det er ikke kærestesorgen eller hvor dum ekskæresten er, eller hvor meget han sårede een, som er det vigtige – det vigtige er, hvordan man håndterer tankerne omkring det, så man kan rejse sig og leve mellem andre igen og ikke bruger al sin tid på at gruble over det, man ikke kan gøre noget ved. Hermed siger jeg ikke, at sorgen og klagen ikke skal have sin tid! Det er meget vigtigt at understrege! Det er den endeløse grublen, som trækker mennesker væk fra glæde og fællesskab, som de skal befries fra. "Hver dag har nok i sin plage, og hvem kan lægge en dag til sit liv ved at bekymre sig", som Vor Herre siger.

Jeg mener at have erfaret, at mange mennesker får problemer i livet, fordi de "overtænker". Denne "overtænkning" skal overvindes med mindre gruble-tid. Vi skal dog hverken omforme tankerne eller bekæmpe dem, men derimod mindske dem og

blive bedre til at lægge ting fra os (i Guds hænder), som vi ikke kan gøre hverken fra eller til overfor.

Et eksempel fra et menneske, der har gået i metakognitiv terapi:

Een i min familie er for nylig blevet scannet for en mulig hjernetumor. På scanningsbilledet har de fundet noget, som de ikke ved, hvad er, så han skal scannes igen. Tidligere kunne jeg have brugt rigtig meget tid på at gå og tænke over det og blive ked af det. Men når den bekymrende tanke kommer op i mig nu, ved jeg godt, at jeg ikke kan gøre noget konstruktivt med den. Det, at jeg har anerkendt det, gør, at jeg nu kan lade tanken være. Jeg kan ikke undersøge noget. Jeg kan kun vente på, at vedkommende fortæller mig, hvad der foregår. Så nu, hver gang den tanke kommer op, kan jeg godt bare lade den være. Og fortsætte min dag.

Vejen fra at gruble meget til depression er lang, men jeg har som sjælesørger mødt mennesker, der har grublet meget og fejlagtigt fundet, at det var løsningen ud af deres dårlighed, hvorefter de har sygemeldt sig for netop at hellige sig grublerier og spekulationer. Det er ikke en vej at gå! Man bliver kun dårligere af at have så meget tid til at tænke. Men det er blevet udbredt, at vi sygemelder mennesker med depression/nedtrykthed og fortæller dem, at de skal "lade op" og foretage sig så lidt som muligt for at komme op igen. Men en sygemelding er vel ikke en løsning i sig selv – den giver kun midlertidigt ro i hovedet, og man kan desuden føle, at man mister kontrollen over sit eget liv. Under en sygemelding får man desuden ekstra tid til at gruble, og derved risikerer man at komme endnu længere ned. Man kan derfor ikke hvile sig eller sove sig ud af en depression. Man bliver bare sløv.

I stedet tror jeg, man skal tale med gode kolleger (og venner og familie etc.) om det, der er svært, og på arbejdspladsen finde en måde, hvorpå den nedtrykte person kan være med i arbejdet på en skånsom og fleksibel måde.

Der er tre forskellige metoder til at begrænse grublerierne:

A: Udskydelse af spekulationer: "Det tænker jeg på senere", altså indførelse af gruble-tid på et tidspunkt som konfidenten selv vælger. Eventuelt en time om aftenen.

B: At styre sin egen opmærksomhed på trods af trigger-tankerne: "Jeg koncentrerer mig i stedet om det, der sker omkring mig lige nu."

C: At man genkender trigger-tankerne, men lader dem ligge indtil gruble-tiden.

Til sidst vil jeg nævne, at psykolog Pia Callesen er kritisk overfor den udbredte anvendelse af antidepressiv medicin. Også jeg selv synes at se, at der udskrives alt for

meget af denne medicin til mennesker, som ikke er syge men som i stedet ville have gavn af samtaler og bevidst håndtering af overdrevne spekulationer og grublerier.

Pia Callesen mener, at der i mange år har været en udbredt opfattelse af, at depression er en kemisk sygdom i hjernen forårsaget af mangel på stoffet serotonin, og en måde at behandle depressionen på er brug af antidepressiv medicin, som hæver serotonin-niveauet i hjernen. Serotonin-niveauet er ganske rigtigt lavere hos mennesker med depression, men det er ikke det samme som at konkludere, at årsagen til depression er denne mangel. Panodil-tabletter virker mod hovedpine, men årsagen til hovedpine er ikke, at vi mangler panodils stof. Hovedpinen er et symptom på noget andet – ikke mangel på panodil. Det samme gælder depression.

Livet leves i verden. Som den er. Det handler ikke om at distrahere sig selv for at undgå de negative tanker og følelser. Det handler om at lade sit sind være, om at engagere sig der, hvor livet er – uden for sig selv – og så at lægge det, vi ikke har magt over, i Guds hænder.

Prædiken: Seksagesima søndag

af Nana Hauge

I århundreder har netop denne tid på året, midvinter, været ventetid her i Norden. En tid hvor kulden tager til og bliver strengere. En ventetid, fordi halvdelen af vinteren er gået, og nu skal halvdelen af forrådet være tilbage, for der er ikke noget at hente fra jorden før til sommer.

Kulden har tæret på folk, for også brændslet og lyset sparer man på. I alle tilfælde. Det er trange tider. Jeg tror ikke vi helt kan forestille os, hvilken kritisk tid på året, denne tid tidligere var, i en tid hvor vi bare kan købe det mad vi har lyst til året rundt og hvor vi kan tænde for oliefyret eller fjernvarmen, når vi fryser. Vi behøver aldrig bekymre os om, hvorvidt vi har mad nok indtil det bliver forår, og kulden truer ikke vores eksistens.

Brorson har beskrevet disse erfaringer i den salme, vi startede med at synge. Umiddelbart synger vi en sang om at vente på og længes efter foråret, mens vinteren blot synes strengere og strengere. Men måske fornemmer vi, at der også en dybere tone i sangen. Vi fornemmer, at den syngende på en anden måde er ramt af livet end blot ved, at det er hård vinter. Vi forstår, at det på alle måder er vinter i hans liv. Og hvis vi kender lidt til Brorsons liv, og ved at han blev faderløs i en ung alder, at han selv mistede 8 af sine 13 børn samt en kone i barselsseng forstår vi, at han virkelig er ramt af livet og døden på måde, der gør, at han har indset, at der ikke er andet at gøre end at tie og bie og rette blikket opad og vente på at det bliver forår.

Når også vi, der synger nu, bliver rørt af den tone, der er i Brorsons salme, er det fordi, vi inderst inde godt ved, at også vi i dag med alt, hvad vi har opnået af teknologiske og sundhedsmæssige fremskridt, stadig er underlagt magter, vi ikke selv kontrollerer. Vi danner ikke selv lys og mørke. Også vi kan rammes af sorger og sygdomme og ulykker, der synes ørkesløse, og vi mærker afmagten og vinteren i sindet. Vi kan ikke selv fremskynde redningen, forårets komme. Vi kan ikke fremskynde det hverken i naturen eller i vore liv.

Kyndelmisse, missa candelarum, lysenes fest eller Mariamesse, som det hed tidligere, er en fest, der skal give det modløse hjerte håb midt i vinterens vånede. Kyndelmisse er en fejring af lyset, en slags lille jul. Det lys, der kom til verden julenat, bæres nu frem i templet til offentligt skue. Tidligere læste man Simeons lovsang til kyndelmisse. Fortællingen om, hvordan den gamle mand Simeon tager det lille Jesusbarn i armene, da det fremstilles i templet ved Marias renselse 40 dage efter fødslen, og priser Gud for dette barn, lyset i verdens mørke. "Et lys til åbenbaring for hedninger og en herlighed for dit folk, Israel."

Tidligere gik man ved kyndelmisse i lysprocessioner til ære for Maria, Guds moder, og for at markere lysets magt i verden. Man tog varsler ved denne tid, for man troede, at det var en magisk tid, der hvor lys møder mørke og hvor lyset virkelig sætter sin kraft igennem. Sådan er kyndelmisse en fest, der skal fortælle os, at der er lys i verden. Og en dag vil det lys få fuldstændig magt, ligesom forårssolen en dag vil få hele jorden til at vælde frem med vækster og himlen til at dryppe af fedme.

Lyset er som et frø, der lægges i jorden. Af sig selv vokser det og giver frugt. Det er et lys, vi ikke selv kan frembringe eller skabe, Det er i udgangspunktet mindre end alle andre frø, usynligt for de fleste, ja ligefrem en forargelse for mange, men når det vokser op bliver det større end alle andre vækster. Det vil overstråle alt. Fordi det er så lille og undseeligt, har vi så svært ved at se det. Lyset skinner i mørket, men mørket fatter det ikke, står der jo. Eller som Paulus beroliger sin ængstede menighed i Korinth i deres mørke: Ingen fatter det, det er uforståeligt for de fleste, men for dem der kan se det er det frelse!

Korset. Korset som egentlig er et henrettelsesinstrument, men som blev de kristnes sejrstejn. Den ydmygede mand som ingen regnede for noget, viste sig at være konge over liv og død.

Og den kristne kirke selv. Man undrede sig over disse kristne. De så ikke ud af noget særligt. Levede de da ikke som alle andre? Jo, umiddelbart gjorde de. Sådan kan vi læse i et brev fra ca. år 100, hvordan en betragter beskriver det kristne mindretal i Rom: ”De bor ikke i egne byer, og de taler ikke nogen særlig dialekt, og de har heller ikke nogen særegen livsførelse”. Familielivet var også meget som andres: ”De gifter sig som alle, de får børn, men de udsætter ikke deres småbørn. De indbyder til fælles måltid, men ikke til noget usømmeligt.”

Også var der frimodigheden i forhold til døden. En frimodighed, der gjorde de kristne uovervindelige i sidste ende. For selv ikke forfølgelse og mord kunne tvinge den nye tro tilbage. Dens tilhængere frygtede nemlig ikke døden, fordi de havde fred med Gud i Kristus. De vidste, at magten bag deres liv var en kærlig magt, og at han, ligesom han havde plantet dem, ville høste dem, når tiden var inde. Denne himmeltro, bevidstheden om at være borgere i et andet rige, at høre til et andet sted end kun på jorden, gjorde dem udholdende og modige.

I mange år har det været god teologisk tone at forkaste denne himmellængsel eller tro, og i stedet fremhæve kristendommens dennesidighed, men siden kirkens første tid har den været en vigtig del af kristendommen, og det er vel en længsel som i grunden hører menneskelivet til også? Længslen ud af det store og tomme og grå. Længslen mod det evige, mod himlen.

I grunden hænger de to ting sammen. For er det ikke troen på, at længslen og håbet vil opfyldes i evigheden, der giver frimodighed og tålmodighed og fred til at leve livet her

med dets sorger, uretfærdighed og sygdom? Sådan har evighedshåbet i hvert fald givet mennesker gennem årtusinder mod til at leve deres liv i ansvar og tro. Aldrig rædde for mørkets magt. Et liv ikke bare for en selv, men et liv for andre. Et liv, hvor troen og håbet på en højere retfærdighed gjorde det muligt at lide afsavn nu og her for andres skyld, fordi man besad tilliden til, at alt i sidste ende virker til gode for dem, der elsker Gud, og at Gud i sidste ende ville lade sin retfærdighed gennemtrænge alle.

Så kristne lever i verden som alle andre, men vi lever med bevidstheden om, at der også er en anden verden. En verden, hvorfra denne verden henter sit lys og sit håb. Og denne anden verden har sine små tegn i vores verden, ligesom foråret vi venter også har sine tegn. Moder Jord bærer også glimt af Guds rige i sig, ligesom vi har en gnist af Gud selv i os. Og ligesom der er noget nu, der fortæller os, at foråret skal komme, så er der også tegn her i verden på det lys, der en gang skal gennemtrænge alt.

I C.S. Lewis' fortællinger om Narnia rejser de fire børn, Edmund, Lucy, Susan og Peter frem og tilbage mellem Narnia og vores verden. I bindet *Morgenvandrerens Rejse* orklarer løven Aslan, som er Narnias retfærdige og kærlige hersker, at han bragte dem til Narnia for at lære ham at kende, så de bedre ville kunne kende ham i deres egen verden.

Nu, hvor de er ved at blive voksne, kan de nemlig ikke komme til Narnia mere. De skal begynde at leve og gøre en forskel i deres egen verden. Men børnene fortvivler: Vores verden er ikke Narnia, græder de. Og hvordan kan vi leve, hvis vi aldrig skal se dig igen? Men I skal se mig, kære, siger Aslan. Er du da også der, udbryder Edmund? Det er jeg, lover Aslan. Men der har jeg et andet navn. I må lære mig at kende under det navn. Det var hele årsagen til, at jeg bragte jer til Narnia, for at I ved at kende mig der, ville have en bedre chance for at kende mig igen i jeres egen verden.

Alle der har tænkt lidt over Narniabøgerne ved godt, at Aslan er Kristus. Kristus er det navn, hvorunder vi kender skabermagten her i verden. Som børn kan vi komme til Narnia, for da vi var børn var vi fulde af tillid til den magt, der opretholder os. Som voksne er vi mere skeptiske og derfor henvist til tegn her i verden. Tegn på det, der kommer, og det, der er bag os, det, der bærer os.

Vi har korset som vores tegn. Vi har kirken og gudstjenesten, og vi har nadverens brød og vin. Dette er vores sprækker ind til Narnia. Det er en forsmag på den evige fest, vi en dag skal tage del i i Guds rige.

Det ser ikke ud af så meget her i verden: en sjat vin og en lille oblat. Men det er som sennepskornet: Når det kommer i jorden, er det mindre end alle andre frø på jorden, men når det er sået, vokser det op og bliver større end alle andre planter og får store grene, så himlens fugle kan bygge rede i dets skygge.

Salmer: 557, 156, 646, 217, 784

Bud på en ny trosbekendelse

af Nyt Babel

Tidsånd på P1 har bedt en række danskere give et bud på en ny trosbekendelse i anledning af Reformationens 500 års fødselsdag. Fordi - som Martin Luther King sagde - semper reformanda. Det er latin og betyder, at alting hele tiden skal laves om. Vi skriver trods alt >[Current Year], og derfor har Nyt Babel også skabt dette friske bud på en ny forbedret trosbekendelse, som taler til moderne mennesker.

Vi forsager Donald Trump
og alle hans gerninger
og de globale klimaforandringer.
Vi tror på gudfader den afmægtige,
eller noget i den retning,
en eller anden form for højere magt,
du ved, en slags apostrofe i tilværelsens digt.
Vi tror på Jesus Kristus,
gudsøn, hvis man tror på den slags,
men i hvert fald, så var han en god mand,
som sagde rigtig rigtig mange rigtig fantastiske ting,
lidt ligesom ham der, Yoda, fra StarWars.
Født af Jomfru Maria,
eller jomfru og jomfru, det skal vi ikke dømme om,
men i hvert fald korsfæstet, død og begravet,
for det ved man faktisk helt sikkert,
det er videnskabeligt bevist. Faktisk.
På tredje dag opstanden fra de døde,
altså forstået som en form for livspoesi
eller hvad vi nu skal kalde det.
Vi tror på tidsånden,
den hellige grønne kirke,
innovation og disruption og positiv tænkning,
reinkarnation og healing og profeten Muhammed,
og det kaleidoskopiske mash-up,
man kan vælge at kalde det evige liv,
eller evigt og evigt – i hvert fald indtil Putin kommer
og jævner det hele med jorden. Amen.

Temadag: Martin A Hansen

af Liselund

Temadag om Martin A. Hansen og Besættelsen,

Liselund,

lørdag den 21.april 2018

PROGRAM

10.00 Ankomst, kaffe, velkomst ved Nana Hauge

10.30: Ole Juul (formand for Landsforeningen Martin A. Hansen, skribent og foredragsholder)

Fra individ til folk – Juli 44

Foredraget vil belyse Martin A. Hansens særlige syn på et fælles etisk og moralsk instinkt i folket, som det kommer til udtryk i hans refleksioner over hændelserne i det besatte København under folkestrejken i juli 1944. Der drages i foredraget sammenligning tilbage til kristningen i Danmark o. år 1000, hvor et lignende skred i den enkelte og folket gør sig gældende, sådan som Martin A. Hansen beskriver det i "Orm og Tyr".

12.00 Frokost

13.0 Jørgen Jørgensen (cand.theol., fhv., lektor ved læreruddannelsen, udgiver af bl.a. "Dagbøger 1931-55", redaktør af "Martin A. Hansen og Besættelsen" (2018)

"Nogle må dø for at folket kan leve"

Martin A. Hansen skrev i juni 1944 det senere så kendte og diskuterede skrift "Dialog om Drab og Ansvar", der er et forsvar for de stikkerlikvideringer, der fandt sted under besættelsen. Det handlede også om et opgør med samarbejdspolitikken og en begrundelse for modstandskampens nødvendighed, offerfænomenet, at "nogle må dø for at folket kan leve". Sandheden i denne offerets verdensorden afdækker Martin A. Hansen i novellen "Offer", hvis kerne er et fænomen, som rækker langt ud over besættelsestiden.

14.30 Kaffe

15.00 Rasmus Vangshardt (cand.mag. i litteraturvidenskab og boganmelder ved Kristeligt Dagblad)

”Lykkelige Kristoffer – hvordan man ifølge Martin A. Hansen bliver lykkelig”

Martin A. Hansens ”Lykkelige Kristoffer” er en krigsroman mellem ’Grevens Fejde’ og besættelsen under anden verdenskrig. Foredraget fortæller om, hvordan Kristoffer bliver et sandt menneske – og dermed lykkelig – ved at følge sit kald. Det er også fortællingen om, hvorfor vi mennesker ifølge Martin A. Hansen altid bærer ”et Troja i vore hjerter”.

16.30 Afslutning

-

Pris: 450 kr. inkl. Frokost og 2 x kaffe

Tilmelding via Liselunds hjemmeside: www.liselund.dk eller ved henvendelse på info@liselund.dk eller tlf: 5852 3120 senest d.9.april 2018

Liselund er beliggende på Slotsalleen 44, 4200 Slagelse